

Jolanta Szulc
Biblioteka Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego
w Katowicach

Automatyzacja Biblioteki Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach

Istnieje bardzo wiele zagadnień dotyczących bezpośrednio komputeryzacji bibliotek kościelnych w Polsce lub wiążących się z nią w jakimś stopniu. Automatyzacja bibliotek, polegająca na zastosowaniu komputerów do realizowania procesów bibliotecznych właściwych i pomocniczych jest obecnie głównym czynnikiem postępu organizacyjnego i technicznego w bibliotekarstwie¹. Tworzenie programów komputerowych umożliwiających automatyzację procesu pracy biblioteki, organizowanie związków bibliotek opartych na zespoleniu ich zautomatyzowanych działań, tworzenie technicznych możliwości korzystania przez poszczególne biblioteki z systemów informacyjno-wyszukiwawczych, budowa lokalnych, krajowych i międzynarodowych sieci teleinformatycznych – to tylko niektóre z wielu możliwości wykorzystania elektronicznych maszyn cyfrowych (komputerów).

Wybór odpowiedniego systemu komputerowego powinien odpowiadać zadaniom i warunkom określonym w projekcie automatyzacji. Określając kryteria wyboru systemu dla biblioteki należy uwzględnić rodzaj i możliwości posiadanego sprzętu komputerowego, cele realizowane przez bibliotekę, typ biblioteki oraz wielkość jej zbiorów. Nie bez znaczenia pozostaje aspekt ekonomiczny. Według szacunkowych danych w ponad 100 bibliotekach w Polsce używane są następujące systemy : ISIS (głównie ośrodki informacji), MAK (głównie biblioteki publiczne), MOL (głównie biblioteki szkolne), SOWA. W

¹ *Bibliotekarstwo*, red. Z. Żmigrodzki, Warszawa 1998, s. 370 n

przedziale od 5 do 50 bibliotek stosuje się systemy : COLIBER, (dawniej BIBLIOTEKA), LECH, PROLIB, SCHOLA, SIB, SOB. Ponadto używa się co najmniej 20 systemów określanych jako własne². Biblioteki małe i średnie z reguły nie dokonują zakupów systemów zagranicznych, typu ALEPH, HORIZON, TINLIB, VTLS i podobnych, ponieważ wiąże się to z kilkakrotnie wyższymi kosztami, niż przy zakupie systemów krajowych³. Biblioteki kościelne w Polsce zrzeszone w Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES, w tym Biblioteka Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach, w znakomitej większości korzystają z systemu komputerowego MAK. System ten obsługuje podstawowe funkcje biblioteki. Określenie dokładniejszych danych na temat stanu komputeryzacji bibliotek kościelnych w Polsce będzie możliwe dzięki informacjom uzyskanym w odpowiedziach na ankietę rozesłaną do wszystkich bibliotek kościelnych, współpracujących w ramach Federacji FIDES.

Ważną rolę odgrywa ustalenie kolejnych etapów automatyzacji, którą zwykle rozpoczyna się od jednej z funkcji biblioteki, przeważnie od uznanej za najbardziej pracochłonną (np. opracowania zbiorów). W następnej kolejności automatyzuje się wypożyczanie.

W Bibliotece Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach automatyzacja procesów bibliotecznych rozpoczęła się w 1993 roku i obejmowała proces opracowania zbiorów. Przy wykorzystaniu maszyn elektronicznych stworzony został komputerowy katalog książek, czasopism i dysertacji, zawierający obecnie ponad 42 000 rekordów. Dla opracowanych za pomocą programu nowości wydawniczych drukuje się typowe karty katalogowe do bibliotecznych katalogów kartkowych. Wszystkie książki znajdujące się w bazie zaopatrzone są w kod kreskowy.

² J. Sadowska, *Kryteria wyboru systemu dla małej i średniej biblioteki*, [w:] *Komputeryzacja bibliotek publicznych*, Warszawa 1996, s. 105n

³ Por. *Rynek zautomatyzowanych systemów bibliotecznych w 1996 roku*, oprac. Petr Zak, „Bibliotekarz” 1997, nr 12, s. 23-24

Komputerowe katalogowanie książek prowadzone jest przy wykorzystaniu pakietu programu MAK. Dla nowości książkowych sporządzany jest pełny opis bibliograficzny (III stopień szczegółowości opisu, około 5 tysięcy rekordów w bazie). Pozostałe opisy bibliograficzne mają postać opisu skróconego, zawierającego tytuł, nazwisko autora, sygnaturę. Taką formę opisu przyjęto ze względu na konieczność szybkiego przygotowania rekordów dla potrzeb wypożyczalni. W pełnym opisie bibliograficznym uwzględnia się charakterystykę rzeczową (informacyjno-wyszukiawczą), na którą składają się słowa kluczowe, symbole własnej klasyfikacji i hasła przedmiotowe przejmowane z Biblioteki Narodowej. Jeżeli w bazie „Przewodnika Bibliograficznego” Biblioteki Narodowej istnieje opis bibliograficzny pozycji wprowadzanej do księgozbioru, bibliotekarz ma możliwość skopiowania go. W przypadku tworzenia własnego opisu, nie wprowadza się haseł przedmiotowych oraz nie tworzy symbolu UKD⁴. Ze względu na brak słownika słów kluczowych, indeks rzeczowy w omawianej bazie wymaga stałej modyfikacji. Ciągłej korekty wymaga także pole 100 : HASŁO-AUTOR, które podlega ujednoliceniu według zasad opracowanych w formie poradnika dla bibliotekarzy Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES⁵.

Od początku roku akademickiego 1997/1998 uruchomiono komputerową obsługę wypożyczalni. Utworzona została komputerowa kartoteka czytelników, zawierająca ponad 200 nazwisk. Przy wykorzystaniu dwóch stanowisk komputerowych obsługiwani są czytelnicy posiadający zafoliowane legitymacje z kodem kreskowym, zawierającym numer czytelnika. Dzięki czytnikom kodów kreskowych rejestrowanie wypożyczeń i zwrotów odbywa się szybko i bezbłędnie. W każdej chwili możliwe jest udzielenie informacji na temat dostępności

⁴ Por. D. Grygowski, *Możliwości wykorzystania UKD w bibliotecznych systemach zautomatyzowanych w sytuacji głębokich zmian w metodyce klasyfikowania*, „Bibliotekarz” 1999, nr 2, s. 5-10

⁵ Por. M. Janiak, *Wybór hasła dla opisów bibliograficznych : porównanie haseł w PB oraz CKHW, wraz z opisem zasad ich tworzenia, w formie poradnika dla bibliotekarzy Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES*, „FIDES, Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1997, nr 1-2, s. 221n

egzemplarza i planowanego terminu zwrotu. Po każdym dniu praca wypożyczalni archiwizowana jest na dyskietkach.

Proces gromadzenia i akcesji zbiorów w Bibliotece WSSD, wspomagany jest przez dwie bazy akcesyjne, w których rejestruje się skrócone opisy bibliograficzne nowości książkowych. Informacje gromadzone w bazach akcesyjnych wykorzystuje się przy zakupie nowych pozycji, uzupełnianiu serii wydawniczych, wydawnictw wielotomowych itd. Komputerowy numer akcesyjny wpisywany jest na odwrocie strony tytułowej książki. W programie komputerowym gromadzone są także informacje na temat sposobu pozyskania nabytków książkowych, dane o ofiarodawcach, aktualna cena oraz data wprowadzenia nowej pozycji do księgozbioru.

Biblioteka WSSD umożliwia swoim czytelnikom korzystanie z katalogów komputerowych, z bezpośrednim dostępem poprzez cztery stanowiska komputerowe.

W katalogu komputerowym jeden opis używany jest wielokrotnie do prezentowania różnego typu informacji o dokumencie. W zależności od bazy danych wyszukiwanie odbywa się poprzez następujące indeksy : tytułowy, autorski, rzeczowy, sygnatur oraz indeks serii i wydawnictw. Aktualnie udostępniane są bazy : KATALOG (38 647 rekordów bibliograficznych opisów książek), STARODRUKI (592 rekordy), PODR.-NUTY (555 rekordów), CZASOPISMA (743 rekordy), DYSERTACJE (1 636 rekordów). Poza wymienionymi bazami czytelnik może korzystać z baz innych bibliotek. Istnieje możliwość zapoznania się z bazą „Przewodnika Bibliograficznego” i „Bibliografią Zawartości Czasopism”, opracowanych przez Bibliotekę Narodową. Bazy te są aktualnie uzupełniane nowymi rekordami dostarczającymi na dyskietkach przesyłanych przez Bibliotekę Narodową w ramach miesięcznej prenumeraty. Biblioteka udostępnia także bazy danych na CD-ROM, m.in. „Bazy Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES 1996”.

Automatyzacja Biblioteki WSSD obejmuje również prace administracyjno – biurowe. Komputer typu PENTIUM używany jest do prowadzenia korespondencji, sporządzania wykazów

braków, akcesji i uzupełniania czasopism, innych prac bibliotecznych.

Praktyka bibliotekarska wykazuje, że jednym z najbardziej widocznym i najważniejszym aspektem komputeryzacji biblioteki są katalogi komputerowe udostępniane czytelnikom w trybie on-line. Katalog on-line, czyli tzw. OPAC (Online Public Access Catalog), umożliwia czytelnikowi przeglądanie zbiorów bibliotecznych poza biblioteką, z każdego terminala podłączonego do sieci. Czas otwarcia i pracy biblioteki przestaje być w tym momencie czynnikiem limitującym dostęp do informacji o zbiorach. Liczne polskie biblioteki naukowe udostępniają już swoje katalogi on-line za pośrednictwem Internetu, np. Biblioteka Śląska za pośrednictwem telnetu : 155.158.211.8, a Biblioteka Główna Uniwersytetu Śląskiego pod adresem : www.bg.pw.edu.pl.

Podobnie biblioteki kościelne, zrzeszone i współpracujące z Federacją FIDES ułatwiają korzystanie ze swoich zbiorów, poprzez połączenia internetowe. Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego udostępnia swoje katalogi pod adresem : <http://pater.kul.lublin.pl>, Biblioteka Akademii Teologicznej w Warszawie – <http://148.81.244.10/index.htm>, zaś Biblioteka Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie – <http://www.pat.krakow.pl>. Baza katalogowa Biblioteki WSSD w Katowicach także jest widoczna w internecie, włączona do Centralnego Katalogu Książek Federacji FIDES, dostępnego pod adresem: www.fides.org.pl.

Internet, jako największa z połączonych sieci (od ang. interconnect – łączyć, połączyć), staje się nowym narzędziem pracy bibliotekarza i stwarza nowe możliwości rozwoju współczesnej biblioteki. Z Internetu korzysta ok. 150 milionów użytkowników, posiada do niego dostęp ponad 400 tys. sieci prywatnych, zaś liczba zarejestrowanych komputerów (tzw. hostów) przekracza 15 milionów (kwiecień 1997)⁶. Od kilku lat wielkości są co roku podwajane. Po przyłączeniu się do Internetu można korzystać z wielu usług sieciowych, takich jak poczta

⁶ Z. Dobrowolski, *Internet i biblioteka*, Warszawa 1998, s. 11n

elektroniczna, listy dyskusyjne, system WWW (World Wide Web), czy Virtual Reality.

Elektroniczna poczta jest obecnie najtańszą formą komunikacji. Już przy wysłaniu dwustronicowego tekstu koszt jego przesłania faksem jest prawie pięciokrotnie wyższy niż przez pocztę elektroniczną⁷. Koszt przesłania listu elektronicznego zależy od opłat za przyłączenie do Internetu, a nie od dystansu, który list musi przebyć. Poczta elektroniczna wyposażona jest w cały zespół narzędzi do przetwarzania informacji, takich jak elektroniczne archiwum korespondencji oraz elektroniczna książka adresowa. Zarządzanie korespondencją przesyłaną pocztą elektroniczną jest o wiele łatwiejsze, niż korespondencją przesyłaną faksem czy w sposób tradycyjny. W Bibliotece WSSD czytelnicy mają sposobność korzystania z poczty elektronicznej i posiadają własne konta pocztowe.

Na podstawie systemu poczty elektronicznej istnieje możliwość tworzenia list dyskusyjnych, które stają się nowym narzędziem wymiany informacji. Do najpopularniejszych polskich bibliotekarskich list dyskusyjnych należą :

- AIBIBL (aibibl@plearn.edu.pl),
- INFOBIB-L (infobib-l@man.torun.pl).

System WWW, opracowany przez Bernersa-Lee i Roberta Cailliau w 1989 roku⁸, umożliwia prezentowanie informacji od razu całemu światu. Do podstawowych pojęć systemu World Wide Web należą „strona” i „dokument”. „Stroną” lub „dokumentem” jest każdy plik tekstowy sformatowany w języku HTML (ang.: Hyper Text Transfer Protocol). Nazwa „dokument” wydaje się być bardziej odpowiednia, gdyż strony HTML nie odpowiadają ściśle stronom ekranowym.

Innym podstawowym pojęciem systemu WWW jest Ujednolicony Identyfikator Zasobu (ang. : URL, czyli Uniform Resource Locator). Posiada on formę : *rodzaj protokołu://adres_domenowy_serwera/ścieżka_dojścia/plik*.

⁷ Z. Dobrowolski, s. 17n

⁸ Tamże, s. 41n

Ponieważ przeglądarka WWW może odczytywać pliki różnych formatów sekwencję URL rozpoczyna odpowiednia nazwa usługi lub protokołu, np.

http://adres_domenowy_serwera/ścieżka_dojścia/plik;

[telnet://adres_domenowy_serwera.](telnet://adres_domenowy_serwera)

Do najpopularniejszych przeglądarek należy obecnie Explorer oraz Netscape Navigator.

Strony WWW, służące do prezentowania informacji nieograniczonej liczbie użytkowników Internetu, tworzone są także przez grupy bibliotek, organizacje i stowarzyszenia bibliotekarskie oraz przez pojedyncze biblioteki. Federacja FIDES posiada swoją stronę: <http://www.fides.org.pl>. Przewodnik po polskich bibliotekach uniwersyteckich i naukowych Marii Jankowskiej, zawierający informacje o ponad 50 polskich bibliotekach wraz z odsyłaczami do ich stron WWW i katalogów on-line, można zobaczyć na stronie :

<http://www.uidaho.edu/~majanko/ankieta/biblioteki.html>.

Pełniejsze dane można uzyskać w Bibliotece Narodowej pod adresem: <http://www.bn.org.pl/drugapol.htm>.

Internet pozwala na tworzenie tzw. wirtualnej rzeczywistości. Virtual Reality, znana także jako sztuczna rzeczywistość oraz cyberprzestrzeń, oznacza symulację komputerową prawdziwej, interaktywnej, trójwymiarowej rzeczywistości. W praktyce bibliotekarskiej istnieje możliwość korzystania z księgarni i hurtowni komputerowych i dokonywanie zakupów książek za pośrednictwem internetu. Jest to zupełnie nowa forma gromadzenia informacji o nowościach książkowych i uzupełniania księgozbioru.

Automatyzacja Biblioteki WSSD trwa od sześciu lat. Prowadzona jest w ścisłej współpracy z Federacją FIDES, której biblioteka jest członkiem od 1995 roku. Komputeryzacja Biblioteki przebiegała w trzech etapach.

I etap – komputeryzacja procesu opracowania zbiorów, polegał na wdrożeniu pakietu MAK, komputerowym katalogowaniu zbiorów, przygotowaniu wydruku kart katalogowych.

II etap – obejmował objęcie komputeryzacją pozostałych funkcji biblioteki : akcesji, gromadzenia i prac administracyjno – biurowych. W tym czasie uruchomiona została wypożyczalnia komputerowa oraz rozpoczął się proces retrokonwersji katalogów bibliotecznych.

III etap – będzie polegał na wdrożeniu do prac bibliotecznych nowych technik komputerowych, z wykorzystaniem możliwości Internetu (katalogi on-line, strony WWW, księgarnie i hurtownie internetowe). Dla potrzeb udostępniania własnych katalogów bibliotecznych będzie niezbędny zakup internetowej wersji pakietu programu MAK. Uzupełnienia wymagają księgi inwentarzowe, które z chwilą rozpoczęcia komputeryzacji przestały być prowadzone w tradycyjnej formie. Kontynuowana będzie retrokonwersja katalogów bibliotecznych. Rozwiązania domagają się także problemy związane z komputerowym katalogowaniem, a zwłaszcza ujednolicenie opisu bibliograficznego, wybór hasła autorskiego, opracowanie rzeczowe.

Podstawowym celem automatyzacji każdej biblioteki, niezależnie od jej rodzaju, profilu i wielkości zbiorów, jest udoskonalenie świadczeń poprzez racjonalizację procesu pracy i zwiększenie dostępu do źródeł informacji⁹. Coraz częściej mówi się o społeczeństwie informacyjnym XXI wieku, które będzie wymagało znajomości nowoczesnych technik komputerowych, szybkiego wyszukania informacji za pośrednictwem maszyn cyfrowych itd.¹⁰. Zagadnienie wpływu użytkowników na planowanie komputeryzacji w bibliotece jest przedmiotem wielu sesji naukowych¹¹. Biblioteka elektroniczna będzie kształtowała w najbliższych latach model biblioteki naukowej, rozumianej nie

⁹ *Bibliotekarstwo*, s. 375

¹⁰ Por. *IV Międzynarodowa Konferencja "Edukacja Permanentna Bibliotekarzy i Pracowników Informacji Naukowej w kontekście badań nad potrzebami społeczeństwa informacyjnego Unii Europejskiej"* (Kraków, 3-4 czerwca 1998 r.), oprac. A. Gruca, „Przegląd Biblioteczny” 1993, nr 2-3, s. 191-195

¹¹ Por. *Komputeryzacja bibliotek a potrzeby użytkowników. Międzynarodowa Konferencja Bibliotek Naukowych* (Kraków – Łopuszna, 16-18 maja 1995 r.), oprac. M. Górski, „Przegląd Biblioteczny” 1996, nr 1, s. 58-61

tylko jako księżnica, ale także jako miejsce realizacji zadań szeroko pojętej służby informacyjnej oraz rozwoju środowiska informacyjnego¹². Czy Biblioteka WSSD podlegająca procesom automatyzacji, będąca biblioteką seminaryjną i w związku z tym pełniącą specyficzne funkcje, należycie realizuje powierzone jej zadania? Bibliotekarz dostrzeże na pewno wiele mankamentów i niedociągnięć. Czytelnik będzie miał własne zdanie.

¹² Por. *Konferencja naukowa „Świat biblioteki elektronicznej w klasycznej bibliotece naukowej” (Poznań, 19-20 marca 1998 r.)*, oprac. H. Ganińska, „Przegląd Biblioteczny”, 1998, nr 2-3, s. 194-195